de bres

ivn natuur educatie
Vecht en Plassengebied

herfstnummer
jaargang 40 2026

IVN Vecht en Plassengebied laat jong en oud beleven hoe leuk, gezond en belangrijk natuur is. Dat doen we d.m.v. natuuractiviteiten, cursussen, projecten en campagnes. Zelf leren en doen staan centraal. Zie ook https://www.ivn.nl/afdeling/vecht-en-plassengebied

De Bres is het tijdschrift voor de leden en donateurs van de IVN afdeling Vecht en Plassengebied. Wij zijn actief in het gebied aan weerszijden van de Vecht met daarin de plaatsen Utrecht, Leidsche Rijn, Vleuten-de Meern, Maarssen, Breukelen, Loosdrecht en Loenen. Dit is een gevarieerd landschap met een rijke natuur. In het gebied organiseren wij wandelingen, lezingen en cursussen. Op deze manier proberen we mensen zoveel mogelijk van het landschap te laten genieten en te laten ervaren hoe bijzonder de natuur is.

Nog geen lid? Ontdek de natuur met het IVN! Bovendien steun je als lid ons werk. Wij willen voor iedereen de natuur dichterbij brengen. Ook voor wie het niet vanzelfsprekend is, zoals ouderen, chronisch zieken en kinderen. Jouw lidmaatschap helpt daarbij.

Vanaf €25,- per jaar ben je al lid, meld je aan via de website https://www.ivn.nl/steun-ivn/word-lid

Bericht van de voorzitter

Ben ik weer. Met een ondertussen bekend riedeltje: we hebben je nodig!

Zoals je (wel of niet) weet: onze afdeling IVN Vecht en Plassengebied bestaat volgend jaar een halve eeuw. Best bijzonder: 50 jaar op de bres (zonder hoofdletter ;-) voor de natuur in onze directe leefomgeving. Zoals ieder gouden jubileum moet dat groots gevierd worden. We hebben met een vooruitziende blik de afgelopen jaren al een mooi spaarpotje ervoor opgebouwd, dus we kunnen een leuk feestje bouwen.

Maar...
Feestjes – althans in de omvang die wij voor ogen hebben – poppen niet spontaan op; er moeten dingen voor worden geregeld. En, je raadt het al, daarvoor hebben we hoofdjes en handjes nodig. Na de ALV, dit voorjaar, is er een jubileumcommissie opgetuigd, die voortvarend van start is gegaan met het genereren van leuke ideeën. Zo denken we bijvoorbeeld aan een royale nieuwjaarsreceptie, een groot feest ergens halverwege 2027 en het uitgeven van een stijlvol jubileumboek. Ideeën zijn er dus al, maar de uitvoering staat nog in de steigers. Daar kunnen we zeker hulp bij gebruiken.

Dus:
Vind je het leuk om dingen te regelen en te organiseren; heb je frisse ideeën over activiteiten of locaties; kun je relevante contacten, partners, sponsoren en andere hulpbronnen inschakelen of wil je gewoon meehelpen om van 2027 een fantastisch IVN-feestjaar te maken? Meld je aan; daar zul je zelf als medefeestganger de meeste vruchten van plukken!
Trouwens, dat jubileumboek, waar ikzelf vooral mee bezig ben, begint al goed te lopen. Van verschillende werkgroepen heb ik een bijdrage ontvangen (van andere nog niet, dus wie zich aangesproken voelt neme nu pen en papier ter hand – Word en een toetsenbord mag ook).

Overigens:
Mijn oproepen voor de vacatures van voorzitter en secretaris zijn nog niet erg succesvol gebleken. Beste IVN-er, zonder invulling van deze bestuursfuncties zal onze vereniging op den duur als een nachtkaars uitgaan. Dus als je onze club een warm hart toedraagt, kom dan helpen om IVN Vecht en Plassengebied net zo vitaal en actief te houden als we nu nog zijn!

Groeten,
Hans van Loenhoud

De voorplaat

Onze fanatieke zonsverduisteraar Roon tijdens de geslaagde Jacques P. Thijsse avond op op het Fort Maarsseveen.

IVN Vecht en Plassen 50 jaar in 2027

In 2027 bestaat IVN Vecht en Plassen 50 jaar. Een mooie gelegenheid om de vereniging extra in het zonnetje te zetten. En dit uiteraard te vieren met elkaar. Een jubileumcommissie bereidt het jubileumjaar voor. Hoewel nog niets definitief is, kunnen we al wel een paar dingen aan jullie vertellen. Er komt een speciaal 50-jarig logo dat we voor alle activiteiten in 2027 willen gebruiken. We maken een jubileumboek om te bewaren, voor alle leden. We gaan een mooi zomerfeest organiseren waar alle leden welkom zijn. De officiële aftrap van het jubileumjaar is tijdens de nieuwjaarsbijeenkomst.

Namens de jubileumcommissie,
Anneke Nusselder

Gefascineerd door fasciatie

Monstruositeiten bij planten

In de jaren ‘70 vonden mijn moeder en ik een paardenbloem met heel afwijkende vorm. De bloem was niet rond, maar had een langgerekt hart. Ook de steel was breder dan normaal. Toen we er eenmaal een hadden gevonden, bleken er meer van die afwijkende bloemen in de omgeving te staan. We hadden geen idee waardoor het kwam – zeker niet door Tsjernobyl, want het ongeluk daar gebeurde pas in 1986. Onlangs kwam ik het verschijnsel weer tegen, zowel bij paardenbloem als bij een gerbera in de tuin van een vriendin. Hoogste tijd om er eens in te duiken waardoor die afwijkende vorm ontstaat, en hoe het verschijnsel heet.

De term blijkt ‘fasciatie’ te zijn, of ook wel bandvorming of cristaatvorming. Excuses voor de titel van dit artikel, maar zo kan ik het onthouden. Een artikel in het blad Planten van Floron, uit 2018, blijkt een vergelijkbare titel te hebben: Fascinatie voor fasciatie. Wikipedia legt het zo uit: “Van **cristaatvorming, bandvorming** of **fasciatie** is sprake wanneer het groeipunt van een plant zich verbreed heeft. Daardoor ontstaat een brede stengel of tak, die lijkt te bestaan uit meerdere met elkaar vergroeide delen. Het gevolg van cristaatvorming is een plant die op een onnatuurlijke manier groeit. In algemenere zin wordt dit een monstruositeit genoemd. Het woord fasciatie komt uit het Latijn, van het woord fascis, dat 'bundel' betekent.” Net als het woord ‘fascisme’ dus.

Die bundelvorming zie je inderdaad aan de stengel, en wel in het bijzonder bij een gekweekte vorm van de bandwilg, de *Salex sacchalinensis Sekka.* De stengels van deze wilg liggen – als een band of lint - naast elkaar in een plat vlak. In het voorjaar komen de katjes tevoorschijn in die band of aan de randen ervan.

Cristaatvorming kan voorkomen in bladstelen maar ook in bloemen en bladrozetten, bij zeker 100 soorten vaatplanten. Daarbij niet alleen composieten, maar onder meer ook aardbei-cultivars (in de vrucht), cannabis, esdoorn, forsythia en meerdere soorten cactussen.

Waardoor fasciatie wordt veroorzaakt, is niet zeker. Mogelijke oorzaken zijn hormonale oneven - wichtigheden in de cellen waar de groei plaatsvindt; willekeurige genetische mutaties; bacteriële en virale infecties; aanvallen van schimmels, mijten of insecten of blootstelling aan chemicaliën. Of blootstelling aan vorst. Bij sommige planten is de eigenschap overerfbaar. Volgens sommigen is het te wijten aan ongelukken met kerncentrales, maar het verschijnsel bestond al lang daarvoor.

Mooie voorbeelden van fasciatie vind je op deze websites: https://www.janvanduinen.nl/bandvorming.php
https://lievesgarden.wordpress.com/2021/02/07/fasciatie-bij-euphorbia-characias-ssp-wulfenii-in-lievesgarden/
https://en.wikipedia.org/wiki/Fasciation
en tekeningen die het verschijnsel uitleggen in het artikel ‘Over bandvorming’ in De levende natuur uit 1909 (!): https://natuurtijdschriften.nl/pub/486266/DLN0132132171.pdf .

Volgende keer over een andere ‘monstruositeit’.

Joke van der Ham

Eigen afbeeldingen van gerberabloem en paardenbloem, .

Een aanloop naar het 50-jarig bestaan van IVN Vecht & Plassengebied in 2027

Deel 3. Een greep uit bijzondere gebeurtenissen

De AGV Waterprijs 2008

Op 16 april 2008 ontving de Waterwerkgroep van IVN Vecht & Plassengebied de AGV Waterprijs voor het project BISEL-waterkwaliteitsonderzoek. De prijs is een initiatief van het hoogheemraadschap Amstel Gooi en Vecht (AGV).

Projectbeschrijving: Met deze wetenschappelijke methode kunnen geïnteresseerden op een simpele manier de waterkwaliteit van het buitenwater in hun omgeving meten. Het educatieve aspect betrekt mensen op een eenvoudige manier bij oppervlaktewater. Bewustwording van de waterkwaliteit en kennis opdoen van mogelijke te behalen verbeteringen zijn belangrijke doelen.

Juryoordeel: De jury is enthousiast over de eenvoudige manier van kennismaking met waterkwaliteit. Het is een speels project, waarbij de participatie van jonge mensen belangrijk is. Het wetenschappelijke aspect en de kennisverspreiding vormen volgens de jury een mooie combinatie. Het is in Europa al bekend, maar voor Nederland is het nieuw. Het betrekken van jonge mensen bij water en de goede samenwerkingsverbanden vindt de jury heel belangrijk, Het project is concreet en leerzaam en voor iedereen toegankelijk.

De prijsuitreiking vond plaats in de theaterzaal van museum Singer in Laren. De prijs werd in ontvangst genomen door Marijke Zoetelief. Van de werkgroep waren Lolke Stelwagen, Niek Albers, Edith Meijer, Lia Rademaker en Illy Poley aanwezig. Van het bestuur waren dat Tineke van Schooten en Jaap Stavenuiter. De avond werd geleid door Astrid Joosten en vond plaats onder het genot van een hapje, een drankje, muziek en toespraken die cachet gaven aan zo'n avond. In de krochten van het internet is onder IVN Vecht & Plassengebied AGV prijs, een fotoserie van de avond te vinden.

De werkgroep hanteert de BISEL-methode bij het bepalen van de waterkwaliteit, waarbij de waterdiertjes die worden gevangen op naam worden gebracht en op kwaliteitsklasse worden geregistreerd. Om het niet te ingewikkeld te maken: larven van de steenvlieg en haftenlaren komen alleen voor in niet-verontreinigd water; platwormen, kokerjuffers en posthoornslakjes in niet- en zwak-verontreinigd water; enzovoort. De gegevens worden verwerkt in een tabel, waaruit een conclusie kan worden getrokken over de kwaliteit van het oppervlaktewater. Zo kwam de waterkwaliteit van het Vechtwater niet uit boven een zes.

AGV waterprijs - combinatie oorkonde en groep die de prijs in ontvangst nam - foto die in het algemeen dagblad verscheen

Zochergroen: wandelen langs bijzondere bomen in het Utrechtse Singelgebied

Inge Dekker en Niek Albers namen deel aan de Natuurgidsenopleiding 2004/2005. Als eindopdracht verzorgden ze op zondag 3 oktober 2005 een bomenwandeling in het Singelgebied van Utrecht. De wandeling startte bij de Mariaplaats die gedeeltelijk is ingericht als tuin met kruiden die een raakvlak hebben met Maria, zoals het Lievevrouwenbedstro. Maar er staat ook een Catalpa of Trompetboom, een boom die je kunt vinden in particuliere tuinen. Hier kun je zien hoe groot de boom wordt als deze niet geregeld wordt gesnoeid. Het blad van de boom verschijnt laat en valt vroeg af. Net voorbij de Oud-Katholieke Sint-Gertrudes Kathedraal aan het Willemsplantsoen staat een Honingboom, die zijn naam dankt aan de naar honing ruikende witte vlinderbloemen. Op 50 meter voorbij Grand Hotel Karel V staat aan het water een Gewone peer of Perelaar, de voorouder van alle gecultiveerde peren. Even verderop staat een groepje van drie bomen, waarvan twee Moseiken. Kijk naar de napjes van de eikels en het wordt meteen duidelijk waarom de boom zo heet: de napjes zijn aan de buitenkant dicht bezet met sliertjes, net of ze met mos begroeid zijn. Het zijn enkele van de 50 bijzondere bomen die zijn opgenomen in de gids Zochergroen.

De gids verscheen enige tijd na de wandeling met als insteek: wandelen langs bijzondere bomen in het Utrechtse Singelgebied. Een gids waar Inge Dekker als IVN-gids en medewerker van het Milieucentrum Utrecht, samen met Gerard de Ruiter van KNNV Utrecht, een belangrijke bijdrage aan heeft geleverd.

Over het ontstaan van de naam Zochergroen: in 1828 gaf de Utrechts burgemeester Van Asch van Wijck aan Johan David Zocher jr. de opdracht om de singels tussen de bolwerken in te richten als wandelpark. Het Singelgebied rondom de Utrechtse binnenstad werd daarmee één van de eerste wandelparken van Nederland. Zocher is bekend vanwege de aanleg van parken in de Engelse landschapsstijl die vanaf 1750 vanuit England opgang deed als reactie op de Romantiek. Een landschapsstijl met glooiende grasvelden, slingerende waterpartijen, boom en heestergroepen en kronkelende paden, die schijnbaar in het oneindige doorliepen. Hij combineerde verschillende boomvormen en soorten. De oorspronkelijke aanplant bestond uit grote groepen Eiken, Beuken, Iepen, en kleinere groepen Paardenkastanjes, Platanen, Valse acacia's en Esdoorns. Hij was misschien wel de eerste tuinarchitect die meerdere bomen in één plantgat zette, tegenwoordig wordt dit een boomboeket genoemd.

Langs monumentale bomen in Utrecht

In 2022 verscheen 'Langs monumentale bomen in Utrecht'. Een wandelboekje bedoeld als gids voor een schitterende boomwandeling met de wervende tekst "Heerlijk dwalen door de oude binnenstad van Utrecht", langs de grachten en door smalle straatjes. En kijk dan ook eens naar de bomen, want sommige zijn al 200 jaar oud. Een ongelooflijk hoge leeftijd voor bomen in de stad, als je bedenkt dat er weinig ruimte is voor hun wortels. Sommige bomen hebben intrigerende namen, zoals Donzige eik of Duiveltjes iep. Het groen langs de grachten is in de periode 1830-1870 aangelegd door landschapsarchitect J.D. Zocher op de plek waar voorheen de stadsmuren stonden; dat al is een reden om de route eens te lopen. Zeker nu sinds 22 september 2022 Utrecht weer geheel omsingeld is door water.
Het gidsje met een overzichtelijke routekaart met dertig geselecteerde bomen is uitgegeven door de Bomenstichting en is samengesteld in samenwerking met het Gilde Utrecht, de gemeente Utrecht en de IVN-werkgroep Stadsnatuur. Madelinde Tellegen en Richard Tukker, beiden lid van de IVN-werkgroep, waren als auteurs - midden in de Coronatijd – nauw betrokken bij de totstandkoming van dit boekje. Zij zorgden voor het merendeel van de foto's en de e-routes. Online te bestellen bij de Bomenstichting of gratis te downloaden bij de Bomenstichting.

Marga Klompé: de Reddende Engel

Nu Utrecht sinds 22 september 2022 weer omsingeld is door water en er weer volop aandacht is voor de historische binnenstad, is het tijd om even stil te staan bij de Reddende Engel.

In de jaren zestig werd er - net als in veel andere steden - anders naar de binnenstad gekeken. Utrecht werd in die tijd geconfronteerd met een problematische verkeerssituatie. Een goede toegankelijkheid van het centrum werd toen als voorwaarde gezien voor een gezond winkelbestand. Het gemeentebestuur van Utrecht verleende prof. Dr. Ing. M.E. Feuchtniger opdracht voor het ontwerpen van een verkeersplan dat in 1958 werd gepresenteerd. Het plan legde de nadruk op de toegankelijkheid met de auto. De Singelgrachten moesten plaats maken voor een rondweg om het Oude centrum. Verder moesten er in de binnenstad een groot aantal doorbraken worden gemaakt. Oppositie tegen de rigoureuze voorstellen van Feugtiger leidde tot twijfel.

Marga Klompé studeerde aan de Universiteit van Utrecht en promoveerde daar later in de Wis- en Natuurkunde.

Zij was het die in de jaren 1966-1971 als minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de oude stad en de Singels de status van monument gaf en stak daarmee als 'De Reddende Engel' een stokje voor het plan. Sinds maart 2014 verbindt de Maga Klompébrug (de vroegere Willemsbrug) het Moreelse park met de Mariaplaats. En is het centrum van Utrecht weer volledig omsingeld.

Jaap Stavenuiter

In 2003 heeft beeldend kunstenaar Marcel Blekendaal de polderwachter in het Hollandse landschap geïntroduceerd. Een boswachter zonder bos, maar met weilanden. De polderwachter maakt wandelingen in de polder, op klompen, met een polsstok. Als "beeldend kunstenar" werkt hij aan de verbeelding van de polder. Niet met objecten, niet met schilderijen, maar met spannende verhalen en af en toe een indrukwekkende gebeurtenis. Uw "beeld van de polder" zal na de wandeling nooit meer hetzelfde zijn. De polderwachter is een wandelend kunstwerk en vertelt verhalen. Geïntroduceerd door zijn maker om het landschap niet verder in te vullen met fysieke objecten. De polderwachter is even aanwezig, werkt aan een imaginair beeld en verdwijnt dan weer. Hij laat niets anders achter dan zijn voetstappen.

Leven onder NAP

Op 1 september 1683 stond er een man met een pennetje bij de Haarlemmersluis in Amsterdam. Ik denk dat het een ijzeren pennetje was. Hij kraste een streepje in een steen ter hoogte van de vloedlijn van het IJ. Ja, zonder zeesluizen had (en heb!) je zelfs in Amsterdam eb en vloed. Dat heeft hij vele malen herhaald. De overlevering vertelt niet of hij werkelijk iedere vloed heeft gemeten, men heeft het over de 'zomervloeden'. In de wintermaanden vond de man het misschien te koud, of hij lag met een stevige griep in bed (dat moeten we nog maar eens uitzoeken; en misschien was er nog wel een andere reden, lag er ijs?), maar die wintervloeden heeft hij dus niet gemeten. Het gemiddelde van al deze zomervloeden, gemeten van 1 september 1683 tot 1 september 1684 werd het Amsterdams Peil.

Wanneer je, zoals wij in Holland, onder of net boven de zeespiegel woont, is het heel handig om te weten of jij tot de gelukkigen behoort die droge voeten houdt bij hoog water of dat het verstandig is om je archief op zolder te zetten in plaats van in de kelder (tip!). Maar het is vooral handig om te weten hoe hoog je dijken moeten zijn. Vandaar een hoogtepeil. Plus of min Amsterdams peil.

Niet alleen Amsterdam had zo'n peil. Ook in Rotterdam, rond De Friese Meren en hier in de Vechtstreek werd niet alleen horizontaal land gemeten, maar ook verticaal. Dat leidde tot vele peilen. In 1885 werd besloten om het Amsterdams Peil de norm voor heel Nederland te maken. Dat scheelde een hoop omrekenwerk. Vanaf die tijd hebben wij het Normaal Amsterdams Peil. Voor de mensen die op school Nieuw Amsterdams Peil hebben geleerd: vergeten! Klopt niet. Er is niks 'nieuws' aan dat Amsterdams Peil.

Leuk weetje: Het European Vertical Reference System (EVRS) gebruikt ook het NAP als referentie. Heel Europa wordt in hoogte dus gemeten naar die ene steen in de Haarlemmersluis.

We doen het dus al een tijdje: leven onder NAP. En we gaan steeds dieper. Want sinds het droogmaken van ons land zakt de grond onder onze voeten naar beneden. Hoe harder we pompen, hoe harder we zakken. En op sommige plekken hebben we nog wat metertjes te gaan voordat we op het oude zand zitten. Maar dan zijn we wel echt diep gezonken. En dat is spannend, zeker nu aan de andere kant van de dijken de zee stijgt...

Ook daarvan kan je het bewijs aflezen aan de streepjes bij de Haarlemmersluis. Waar het NAP is vastgesteld aan het gemiddelde van de (zomer)vloeden is het NAP nu het gemiddelde tussen hoog en laag water. Ik ben benieuwd: over hoeveel jaar is het NAP het gemiddelde van alle zomer-ebben?

Maar het kan. Leven onder de zeespiegel. Dat bewijzen wij al eeuwen. En zeg zelf: het gaat best makkelijk. Gewoon een beetje fietsen: kluffie* op, kluffie af en je waterschapsbelasting betalen.

De voordelen van leven onder NAP zijn dat we vruchtbare (want altijd natte - nou ja, na afgelopen zomer durf ik dat eigenlijk ook niet meer zonder extra commentaar op te schrijven-) grond hebben en je kan er een heel innovatief verdedigingssysteem mee optuigen: onze waterlinies. Even stoppen met pompen en het land staat onder water. Ideaal om landlegers tegen te houden. En we hebben heel veel slootjes. Daar ben ik als polsstokspringer heel blij mee.

Het nadeel van leven onder NAP is dat het levensgevaarlijk is. Als een dijk breekt krijgen we natte voeten, als een gemaal uitvalt (of wordt gehackt!) gaan we helemaal nat.

Daar komt nog bij dat het drukste deel van Nederland, daar waar de meeste mensen wonen, daar waar het meeste geld wordt verdiend, daar waar de meeste (digitale) infrastructuur ligt, dat ligt allemaal onder NAP. Landen op Schiphol is relatief veilig: als je weer met beide benen op de grond staat, sta je op de bodem van de Haarlemmermeer, vier meter onder de zeespiegel.

Dus ik zou het volgende voorstellen: zorg dat je zwemdiploma's op orde zijn. Als je daarover twijfelt kan het geen kwaad om bij je noodpakket ook een paar zwembandjes te leggen. Daarnaast denk ik dat we die 'vrijheidsbijdrage' die we met z'n allen gaan betalen niet alleen moet gaan naar nieuw wapentuig maar ik zou ook wat zandzakken aanschaffen.

Wat ook leuk is, is om rond je huis te gaan zoeken naar peilbouten of peilstokken. Meestal bij een brug of een sluisje met de voeten in het water. Of check op de hoogtekaart van Nederland of het zinvol is om een privé-dijkje rond je achtertuin te leggen...

Komende maanden gaan we een nieuwe podcast maken met mensen die er verstand van hebben, van leven onder NAP. Hoe dat moet. Hoe leuk dat is of hoe spannend. Ik zoek het voor u uit.

*een kluft is Noord-Hollands voor een weg tegen een dijk op.

Polderwachter

VWG
Vogelwerkgroep
IVN Vecht & Plassengebied

Samen kijken leren genieten

Bert Bospad - Westbroek

ZONDAG 13 SEPTEMBER 2026

Vogels verbinden

Op pad met Jolien

Dank voor de organisatie en het voortouw!

Aanwezig (9)

Annemieke, Ineke, Jolien, Joop, Kim, Laurenske, Lolke, Paul en Sonja.

Suzanne raakte verkindend door een kauw met Westnijlvirus die ze naar de vogelopvang bracht.

Gebied & habitat

Het Bert Bospad loopt door het afwisselende laagveenlandschap van de Westbroekse Zodden. Moerasbos wordt afgewisseld met open laagveenmoeras, met drassige weiden, trilveen en open water. Een gevarieerd gebied dat aantrekkelijk is voor zowel bos-, riet-, moeras- als watervogels.

Waarom Bert Bospad?

Het pad is vernoemd naar boswachter Bert Bos, die in 1996 op jonge leeftijd overleed. Hij had een groot hart voor dit gebied en iedereen die met veel enthousiasme voor is.

Weer

18 °C

ZW 3–4 bft

Miezerig, zwaar bewolkt.

Soorten

29 SOORTEN GEZIEN

1 Grauwe gans	16 Kraai
2 Knobbelzwaan	17 Pimpelmees
3 Holenduif	18 Koolmees
4 Wilde eend	19 Tjiftjaf
5 Meerkoet	20 Boerenzwaluw
6 Kievit	21 Huiszwaluw
7 Watersnip	22 Winterkoning
8 Fuut	23 Spreeuw
9 Aalscholver	24 Merel
10 Grote zilverreiger	25 Roodborst
11 Blauwe reiger	26 Witte kwikstaart
12 IJsvogel	27 Vink
13 Gaai	28 Rietgors
14 Kauw	29 Graspieper
15 Buizerd	

Kleine juweeltjes grote beleving

Vogel van de dag

Visdief

Een visdief was aan het vissen en liet zich fraai naar beneden vallen. We kregen een prachtig showtje te zien!

Foto: Vogelbescherming.nl

Dip van de dag

Grijze wouw

Onlangs werd de grijze wouw gezien. Lolke hoopte vurig deze bijzondere soort vandaag te mogen zien, maar helaas liet hij zich niet zien.

Opvallend moment

Groep watersnippen

Een groep van zeker acht watersnippen vloog over. Typisch voor de Westbroekse Zodden en altijd een bijzondere soort om te zien.

Buiten is alles beter

VOGELS DICHTBIJ

Onze Helden is een serie over personen die ieder op hun eigen manier een belangrijke historische bijdrage hebben geleverd aan onze kennis over het leven en de natuur. Het betreft avonturiers en wetenschappers die uit nieuwsgierigheid de natuur in introkken of in het lab experimenten uitvoerden om te komen tot nieuwe inzichten.

Denk aan mensen zoals Maria Sibylla Merian, Lynn Margulis, Antoni van Leeuwenhoek of Francesco Redi. Graag nodigen we ook onze Bres-lezers uit een stukje te schrijven over hun Held. Interesse? Neem dan contact op met Roon (roonbakels-at-kpnmail.nl) of Annelies (j.e.speksnijder-at-kpnmail.nl).

Onze Helden: Alfred Russel Wallace (1823 – 1913)

In 1869 publiceerde Alfred Russel Wallace zijn boek 'The Malay Archipelago', zeven jaar na terugkeer van zijn reizen in het huidige Maleisië en Indonesië. Daarin beschrijft hij uitgebreid de fauna en flora in dit gebied, en zijn eerste ideeën over het ontstaan van nieuwe soorten. Opvallend is dat hij het boek opdraagt aan zijn tijdgenoot Darwin: "To Charles Darwin, Author of "The Origin of Species," I dedicate this book, not only as a token of personal esteem and friendship, but also to express my deep admiration for his genius and his works." Wallace was duidelijk zeer onder de indruk van Darwin, de natuurwetenschapper die zijn roem ontleent aan de theorie dat evolutie van soorten wordt gedreven door natuurlijke selectie. Maar het blijkt dat Wallace al tijdens zijn reizen soortgelijke ideeën had ontwikkeld. Wie was deze Alfred Russel Wallace, wat was zijn relatie met Charles Darwin, en wat is zijn bijdrage geweest aan de ontwikkeling van de evolutietheorie? En wie is eigenlijk de 'echte' vader van de evolutietheorie?

Laten we beginnen met Charles Darwin. Geboren in **1809** was hij als kind al zeer geïnteresseerd in natuuronderzoek. In **1825** begon hij aan de studie geneeskunde aan de universiteit van Edinburgh, maar stopte na twee jaar omdat zijn grote passie toch natuurwetenschap was. Darwin kwam via-via in contact met Robert Fitzroy (1805 – 1865), de kapitein van het onderzoeksschip HMS Beagle. Fitzroy was op zoek naar iemand van 'enig niveau en uit de juiste sociale klasse' die hem gezelschap zou kunnen houden tijdens een expeditie die eind **1831** zou vertrekken. Die iemand werd de pas tweeëntwintigjarige Darwin. Met verschillende tussenstops komt de HMS Beagle op 15 september **1835** aan op de Galapagos eilanden. Deze archipel, met zijn unieke fauna, zou Darwin uiteindelijk op het spoor van de evolutietheorie zetten. Hij verzamelde een groot aantal nog niet eerder beschreven vogels, die later beroemd werden als de zgn. Darwin vinken. Alles wat hij verzamelde werd gestuurd naar Britse toponderzoekers uit zijn tijd om ze te laten beschrijven. De vinken gingen naar Brits ornitholoog John Gould (1792-1880), die Darwin op de verschillende vormen van de snavels wees. Die constatering bleek later van essentieel belang voor het begrip evolutie. Maar toen Gould wilde weten welke vink op welk eiland was gevangen, kon Darwin deze informatie niet geven. Uiteindelijk bleken de notities van kapitein Fitzroy noodzakelijk om de afzonderlijke vinkensoorten aan specifieke eilanden te koppelen. Darwin heeft dus zeker hulp gekregen van Fitzroy en Gould, maar het grote verschil tussen Darwin en de anderen is dat hij wel op het idee van evolutie kwam, en die anderen niet. Hoe en waar hij precies daarop kwam is niet helemaal duidelijk, maar in zijn aantekenboekje van **1837** en **1838**, getiteld '*Transmutation of Species*' schetst hij voor het eerst een 'evolutieboom', beginnend bij een (dier)soort, die zich vervolgens vertakt. In **1844** liet Darwin delen van zijn theorie lezen aan natuurwetenschapper Joseph Hooker (1797 – 1875), die er uiterst positief op reageerde. Ondanks die reactie duurde het nog **vijftien** jaar voordat Darwin zijn boek *'On the Origin of Species'* publiceerde.

Dan Onze Held, Alfred Russel Wallace. Geboren in **1823** (dus 14 jaar jonger dan Darwin) als achtste van negen kinderen in een gezin uit de gegoede middelklasse. Hij bezocht een privéschool, totdat zijn vader door slechte speculaties op de beurs veel geld verloor, waardoor Wallace al op jonge leeftijd zijn eigen schoolgeld bij elkaar moest verdienen. Hij hield dat een paar jaar vol, totdat hij op veertienjarige leeftijd de school verliet, om nooit meer als leerling een school te betreden. Hij trad in dienst als assistent-landmeter bij het bedrijf van zijn oudste broer William, en zes jaar lang deden ze geologisch onderzoek in Wales en W-Engeland. In die periode zag hij met eigen ogen dat de aarde was opgebouwd uit verschillende lagen, dat die lagen in heel het land vergelijkbaar waren, en dat het mogelijk was aan de hand van aardlagen de ouderdom van een gebied vast te stellen. In **1843** werd Wallace noodgedwongen ontslagen, en vond hij in **1844** een baan als leraar in Leicester. In deze periode werkte hij hard aan zijn theoretische natuurhistorische kennis ter aanvulling op het praktische natuurweten-schappelijke onderzoek dat hij voor zijn broer uitvoerde. In de bibliotheek las hij werken van o.a. Alexander von Humboldt (1769-1859), een Pruisische natuuronderzoeker en ontdekkingsreiziger. Samen met Henry Walter Bates (1825-1893) deed hij veldonderzoek naar insecten in de omgeving van Leicester. Daarnaast maakten ze samen plannen voor een ontdekkingsreis naar het

Amazonegebied om dieren te verzamelen en daarmee geld te verdienen. Maar uit een brief van **1847** aan Bates blijkt dat Wallace ook een natuurwetenschappelijk idee wilde onderzoeken: *"Een louter lokale collectie kan mij steeds minder bevredigen; er is maar weinig van te leren. Ik zou eigenlijk een dierenfamilie willen nemen en die grondig bestuderen vanuit het oogpunt van 'het ontstaan van soorten'. Ik ben ervan overtuigd dat we op die manier tot definitieve resultaten kunnen komen."* Uiteindelijk vertrokken ze op 26 april **1848** naar het huidige Belém in Brazilië om vandaar stroomopwaarts de Amazonerivier te verkennen. Na vier jaar van hard werken, ziekte en andere problemen besloot Wallace naar Engeland terug te keren met zijn volledige collectie dierenhuiden, insecten en potten met dieren op sterk water. Helaas was de reis van korte duur: na drie weken varen vloog het schip 'Helen' op de Atlantische Oceaan in brand. Wallace was nog net in staat om een paar aantekeningenboeken en tekeningen uit zijn hut te halen voordat hij in de reddingsboot stapte. Terwijl hij in de sloep op de oceaan dobberde, zonk het schip met daarin de complete verzameling preparaten voor zijn ogen. Toch was hij niet gedesillusioneerd en publiceerde na terugkomst in Engeland in snel tempo een aantal wetenschappelijke artikelen en twee boeken (beide in **1853**) over zijn Amazonereis.

Op zoek naar nieuwe onontgonnen gebieden vertrok hij in **1854** naar Singapore om voor acht jaar door de Maleise archipel te reizen. Eerst verzamelde hij dieren op het schiereiland van Maleisië, voordat hij vanuit Malakka de gelijknamige straat overstak naar Sumatra. Van daaruit reisde hij kriskras door het eilandenrijk. Eerst deed hij dat met lokale veerbootjes, maar al snel had hij een eigen prauw. Als reiziger zonder gezelschap stortte hij zich helemaal op zijn werk. Overdag ging hij op jacht om dieren te verzamelen en 's avonds zat hij achter zijn schrijftafel. Al een paar maanden na zijn vertrek publiceert hij de eerste essays in Engelse natuurwetenschappelijke tijdschriften. In **1855** schreef hij het artikel '*On the Law Which Has Regulated the Introduction of New Species'* dat hetzelfde jaar gepubliceerd werd in de *Annals and Magazine of Natural History*. Daarin ontvouwt hij zijn theorie dat soorten niet door God gecreëerd zijn, maar een langzame ontwikkeling ondergaan in een langdurig en langzaam proces, waarbij oude en nieuwe soorten overlappen. Wallace beperkte zich tot het opschrijven van deze stelling en waagde zich nog niet aan een verklaring hoe die soorten zich ontwikkelden uit andere soorten. Hoewel uit de tekst blijkt dat hij Darwins boeken over de reis van de Beagle (*The Zoology of the Voyage of the HMS Beagle*, **1838** – **1843)** goed bestudeerd heeft, is het opvallend dat hij Darwins naam in het hele artikel niet noemt. Hoe dan ook, het lijkt het erop dat Wallace al begreep hoe het ontstaan van soorten verklaard kon worden.
Hoe reageerde Darwin op dit artikel? Hij had het gelezen en zijn eerste reactie was *"niet veel nieuws"*, totdat Sir Charles Lyell (1797 – 1875), vriend en vooraanstaand geoloog, het nogmaals onder zijn aandacht bracht. Toen realiseerde Darwin zich pas dat Wallace op het spoor was van dat waar hij al twintig jaar aan werkte. Uiteindelijk stuurde Darwin op 1 mei **1857** een brief naar Wallace, waarin hij hem complimenteerde met zijn artikel: hij was het eens met alles wat Wallace had geschreven. Hij voegde er wel aan toe dat hij al twintig jaar geleden de eerste aantekeningen maakte over de vragen omtrent het ontstaan der soorten, alsof hij Wallace wilde uitdagen. Dit was de officiële reactie van Darwin aan Wallace, maar achter de schermen was er mogelijk enige paniek bij Darwin en z'n wetenschappelijke vrienden. Wallace was vooral vereerd door de aandacht van de grote natuurwetenschapper Darwin, en was zich verder nergens van bewust. Hij werkte, zonder veel contact, in de jungle van de Maleise archipel, terwijl Darwins vrienden hun grote held aanspoorden om zijn 'grote werk', waar hij al jaren aan werkte, zo snel mogelijk te voltooien.

Darwin ging als een bezetene aan het werk met zijn evolutietheorie, maar het zou niet baten: hij bleef Wallace niet meer voor. Tijdens een koortsaanval door malaria in februari **1858**, viel bij Wallace het kwartje. In de inleiding van zijn essaybundel *'Natural history'* (**1870**) beschrijft hij wat hem tijdens deze koortsaanvallen overkwam: *"Toen … schoot me ineens het idee van 'survival of the fittest' te binnen; dat de individuen die door uitdagingen verdwijnen over het algemeen inferieur zijn aan degenen die overleven."* De puzzelstukjes vielen opeens op hun plek. Wallace doorzag het fenomeen van natuurlijke selectie: alleen de best aangepaste soort overleeft en zal zich voortplanten.
Volgens eigen zeggen schreef Wallace in de twee daaropvolgende avonden zijn hele theorie van evolutie op basis van natuurlijke selectie op, waarbij hij voortborduurde op zijn eerdere essay van **1855**. Het idee van het ontstaan van nieuwe soorten op basis van natuurlijke selectie, waar Darwin al twintig jaar aan werkte, mee worstelde en over tobde, viel Wallace tijdens een koortsaanval zomaar in en hij verwoorde het in heldere taal. Meteen na het voltooien van dit essay '*On the Tendency of Varieties to depart indefinitely from the Original Type'* (**1858***)*, stuurde Wallace het naar Darwin. In de begeleidende brief vroeg hij Darwin het essay door te sturen naar Lyell. Mits Darwin het de moeite waard vond uiteraard …
Darwin wist na het lezen van het artikel uit **1855**, dat Wallace dicht bij de ontsluiting van het idee van het ontstaan van nieuwe soorten was, maar het moet als een verrassing zijn gekomen dat Wallace het mechanisme zo snel (al na drie jaar!) doorzag. Waarschijnlijk moet Darwin zich radeloos hebben gevoeld, want in plaats van Wallace een reactie te sturen bombardeerde hij zijn wetenschappelijke vrienden Lyell en Hooker met brieven. Allereerst de verhandeling van Wallace uit 1858, met begeleidende brief, zoals gevraagd door Wallace. In die brief klinkt Darwin als een verslagen man: *"Dus mijn originaliteit, wat die ook moge zijn, zal teloorgaan"*. In latere brieven toont hij zich strijdbaarder en oppert het idee voor een gezamenlijke publicatie, wat Darwin, Lyell en Hooker uiteindelijk doorzetten. Het essay van Wallace, samen met twee publicaties van Darwin, wordt op 1 juli **1858**, nog geen maand na Darwins ontvangst van het essay van Wallace, aangeboden aan de Linnean Society of London. Dit was de eerste officiële publicatie over de evolutie op basis van natuurlijke selectie en daarmee zijn Darwin en Wallace samen de opstellers van deze theorie. Darwin mocht er dan al twintig jaar mee bezig zijn, in de wetenschap geldt dat iets pas bestaat als het is gepubliceerd.
Waren de leden van Linnean Society zich ervan bewust dat deze bijeenkomst het wereldbeeld voor altijd zou veranderen? Waarschijnlijk niet. De reactie van de voorzitter was dat er dat jaar niets bijzonders was gebeurd …

Darwin en Wallace hebben elkaar voor het eerst kort ontmoet in **1853** in het British Museum, een ontmoeting waar Darwin zich niets van herinnerd. Darwin beschouwde Wallace in eerste instantie als een gewone verzamelaar. Maar zelfs na hun wetenschappelijke verwantschap en gezamenlijk publicatie hebben ze elkaar maar een enkele keer ontmoet, waarschijnlijk omdat het klassenverschil toch te groot was. Dat neemt niet weg dat Darwin Wallace zeer hoog achtte, zoals blijkt uit een briefwisseling met Bates: *"Veel dank voor de brief van Wallace; hij schat mij veel te hoog en zichzelf te laag. .... Maar wat mij het meest raakt in de heer Wallace is de afwezigheid van jaloezie jegens mij: hij moet echt een oprechte en nobele aard hebben. En dat is een veel grotere verdienste dan intelligentie."*

Uiteindelijk keerde Wallace in **1862**, na een verblijf van acht jaar in Zuidoost-Azië, terug naar Engeland. Het was inmiddels vier jaar geleden dat zijn essay, samen met de teksten van Darwin, wereldkundig was gemaakt. Daarnaast was '*On the Origin of Species*', drie jaar voor zijn thuiskomst op de markt verschenen in Engeland en Amerika en vertaald in verschillende talen, waaronder het Nederlands. Kortom, het nog revolutionaire denken over evolutie had een vlucht genomen. Na terugkomst bevond Wallace zich in het epicentrum van de natuurwetenschappelijke wereld, mede door de latere publicatie van zijn boek *'The Malay Archipalago'* in **1869**. Die roem heeft ongeveer tien jaar geduurd. Toen keerden wetenschappers en intellectuelen zich tegen hem; voor een deel kwam dat mogelijk door het klassenverschil.
Nu, ruim honderdvijftig jaar na de gezamenlijke publicatie van de evolutietheorie op basis van natuurlijke selectie en de publicatie van '*On the Origin of Species*', zijn de meeste mensen zich nauwelijks bewust van de rol van Wallace bij de opstelling van de theorie en krijgt Darwin alle eer. Er is veel dispuut tussen wetenschappers en wetenschapsjournalisten wie nu eigenlijk de werkelijke bedenker van de evolutietheorie is. Maar Redmond O'Hanlon, bekend Engels natuurwetenschapper en schrijver, is daar erg duidelijk over: **" .... Darwin was simpelweg te laat."**

Annelies Speksnijder

Bronnen

• Alexander Reeuwijk (2011). Darwin, Wallace en de anderen. Evolutie volgens Redmond O'Hanlon. Uitgeverij Atlas, met voorwoord van Robbert Dijkgraaf

• Alfred Russel Wallace (1869). The Malay Archipelago. The Land of the Orang-Utan, and the Bird of Paradise.

Verder lezen?

• Darwin, C. R. and A. R. Wallace (1858). On the tendency of species to form varieties; and on the perpetuation of varieties and species by natural means of selection. [Read 1 July.] *Journal of the Proceedings of the Linnean Society of London. Zoology* 3 (20 August): 45-50.

• Charles Darwin (1859). On the Origin of Species by means of natural selection, or the preservation of the favoured races in the struggle for life. Zie ook: *The Complete Works of Charles Darwin Online*, http://darwin-online.org.uk/

• Tim Severin (1997). The Spice Islands Voyage. In Search of Wallace.

• Alexander Reeuwijk (2013). Reizen tussen de lijnen. Dwars door Indonesië met Alfred Russel Wallace.

• David Quammen (2006). The Reluctant Mr. Darwin. An Intimate Portrait of Charles Darwin and the Making of His Theory of Evolution.

Standbeeld van Wallace bij het Natural History Museum of London

Goed timen

Het leven van een vogel gaat door een cyclus van broeden, jongen grootbrengen, ruien, en over -winteren. Voor trekvogels komt daar nog bij een voorjaarstrek naar de broedgebieden en een najaarstrek terug naar de overwinteringsgebieden. Deze levenscyclus wordt in belangrijke mate bepaald door externe factoren, zoals temperatuurverloop en daaraan gekoppeld de voedselbeschikbaarheid. Door de verandering van het klimaat en gemiddeld hogere temperaturen zou je verwachten dat de timing van de levenscyclus wel eens zou kunnen veranderen. Maar is dat ook zo? En is dat een structurele verandering?

Broeden en jongen grootbrengen
Klimaatverandering wordt veel genoemd als een factor die een groot effect heeft op de levenscyclus van vogels. Wanneer in het voorjaar de temperaturen eerder oplopen, komt ook het insectenleven eerder op gang. Door opwarming van de aarde komen deze voedselbronnen, die een belangrijke rol spelen in het grootbrengen van de jongen, eerder beschikbaar. Soorten die zich niet aanpassen lopen achter de feiten aan omdat de timing van het broedproces niet langer is afgestemd op dat van het voedsel voor de jongen. Vogels kunnen zich hieraan aanpassen door het broedseizoen te vervroegen. SOVON-onderzoek naar het broedgedrag tijdens het warme voorjaar van 2005 toont aan dat Nederlandse vogels inderdaad eerder gaan broeden. Vooral mezen reageerden snel op de hogere temperaturen. Rupsen, het belangrijkste voedsel voor jonge mezen, verschenen eerder dan normaal omdat de eiken eerder in blad kwamen. NESTKAST onderzoek laat zien dat Pimpelmezen hun eerste ei gemiddeld al op 6 april legden, en Koolmezen op 10 april, dat is resp. 18 en 15 dagen eerder dan in de jaren tachtig. Het merendeel van de nesten bracht succesvol jongen groot en het aantal uitgevlogen jongen lag hoog. Deze resultaten laten zien dat deze (vooral) standvogels in Nederland flexibel zijn en zich goed kunnen aanpassen aan veranderende omstandigheden: bij in totaal 15 bestudeerde standvogels is in de afgelopen

gemiddelde eilegdatum acht dagen eerder in het jaar komen te liggen. Maar aanpassing aan veranderende omstandigheden kan met name voor trekvogels lastig zijn. Een voorbeeld is de Bonte Vliegenvanger, die ondanks de relatief vroegere eileg in 2025 toch een slecht nestsucces had, waarschijnlijk omdat de timing van de voedselbeschikbaarheid (nog?) niet voldoende aansloot op die van de eileg. Kortom, trekvogels zullen eerder in het voorjaar moeten terugkeren naar de broedgebieden. En in de praktijk blijkt dit ook te gebeuren. Maar welk effect heeft dit op de rest van hun levenscyclus?

Trekken

Even een uitstapje naar de karakteristieken van de seizoenstrek bij vogels. Seizoensgebonden vogeltrek is typisch voor de gematigde en koude klimaatzones, en hoe dichter tegen de poolcirkels, des te meer invloed er is van de jaargetijden. Vogeltrek komt vooral voor op het noordelijke halfrond, waar er meer landmassa is dan op het zuidelijke halfrond. De huidige migratieroutes zijn daar ontstaan na de laatste ijstijden, toen de door het terugtrekken van de ijskappen er nieuwe gebieden voor de vogels ontsloten werden. Vogels uit het zuiden konden steeds noordelijker gaan broeden, maar wisten nog steeds de weg terug te vinden naar hun oorspronkelijke gebied – nu hun overwinteringsplek. Dat proces gaat nog steeds door: neem bijvoor-beeld de Bontbekplevier, die zijn broedgebied steeds verder naar het noorden heeft uitgebreid, maar elk najaar weer terugkeert naar zijn oorspronkelijke winterkwartier.

Terug naar de timing van het broeden. Nu het voorjaar structureel warmer wordt, arriveren vrijwel alle trekvogels eerder in het voorjaar in het broedgebied. De mate van ver-vroeging van het broedproces ver-schilt tussen soorten maar bedraagt in de regel een tot twee weken.

Eerder arriveren betekent verhoogd broedsucces, maar heeft ook gevolgen voor het verloop van de levenscyclus. Een soort die eerder in de zomer de broedcyclus heeft voltooid, kan ook eerder weer zuidwaarts trekken. Het omgekeerde kan ook: een voordeel van eerder broeden is dat er later in het jaar ruimte ontstaat voor een extra broedpoging, wat juist weer als gevolg kan hebben dat de najaarstrek wordt verlaat. Tellingen van de najaarstrek op twee telposten in Nederland, namelijk Winterswijk en Arnhem, laten zien dat trekvogels zowel een vervroeging als een verlating van de najaarstrek laten zien, en dat dit verschil voor-namelijk afhankelijk van de afstand die een soort aflegt. Trekvogels in Nederland zijn te onderscheiden in: 1) de lange-afstandtrekkers, soorten die in Europa broeden en in Afrika ten zuiden van de Sahara de winter doorbrengen (Afrikatrekkers); 2) de korte-afstandtrekkers, die vanuit N- en W- Europa vooral in W- en Z-Europa overwinteren (Europa-trekkers) en 3) de irruptieve trekkers, die in N-Europa broeden en elders in Europa hun winter-kwartier hebben, maar van jaar tot jaar in sterk wisselende aantallen doortrekken, waarbij grote aantallen samenhangen met voedsel-schaarste in het noorden, vaak gecombineerd met een hoog populatieniveau in dat gebied.

De najaarstellingen op de trektelposten in Winterswijk en Arnhem laten een algemeen patroon zien, nl. dat de Afrikagangers een vaste periode in broedgebied lijken ter verblijven, en het zijn dan ook deze lange-afstandstrekkers die in het najaar steeds eerder vertrekken naar hun overwinteringsgebieden in het zuiden. Bijvoorbeeld: de aan-komst van de Boerenzwaluw en Huiszwaluw in het voorjaar laten een vergelijkbare vervroeging zien van 10 dagen over de periode 1980-2005. Hoewel voedselgebrek een onderliggende oorzaak van de trek kan zijn, is het niet altijd de aanleiding: de meeste langeafstands-trekkers vertrekken al terwijl er nog volop voedsel aanwezig is. Bij hen wordt de drang om te vertrekken gestuurd door hormonale verander-ingen onder invloed van verschillen in daglengte (de interne klok). Na de rui en het verschijnen van het nieuwe verenkleed ontstaat bij deze trekvogels 'trekonrust'.

Korte-afstandstrekkers grijpen het vervroegen van de start van het broedseizoen meestal aan om vaker te broeden, met als resultaat dat ze juist later in het najaar vertrekken. Deze Europatrekkers worden minder door de interne klok aangestuurd, maar juist door omgevingsfactoren als voedsel-beschikbaarheid en weersomstandigheden. Voor irruptieve soorten geldt dat de primaire voedselbron vaak een meerjarige cyclus vertoont. Zo zijn Kruisbekken gekoppeld aan vooral Fijnspar, Barmsijzen aan Berk, en Gaai aan Zomereik en Wintereik. Jaren met een zeer goede zaadzetting worden afgewisseld door jaren met geen of weinig zaad, en dat resulteert in jaren met veel of weinig doortrek-kende vogels. Irruptieve soorten zijn daarmee en goed voorbeeld van Europatrekkers waarbij de timing van de najaarstrek in hoge mate wordt bepaald door omgevingsfactoren.

Conclusie

Als gevolg van klimaatverandering verschuift ook de broedperiode voor een aantal vogelsoorten. Bij 15 soorten Nederlandse stand-vogels is in de afgelopen veertig jaar de gemiddelde eilegdatum acht dagen eerder in het jaar komen te liggen. Uit een groot aantal studies blijkt dat ook veel soorten trekvogels eerder in de broedgebieden arriveren door een opwarmend klimaat, gemiddeld zo'n een tot twee weken. Wanneer omgevingsfactoren zoals als het klimaat structureel veranderen, zal ook de timing van de najaarstrek bij veel soorten structureel veranderen. Voor Afrikagangers is vooral een vervroeging vastgesteld en onder Europagangers vooral een verlating. Irruptieve soorten tonen een wisselend beeld: hun timing wordt vooral bepaald door variatie in voedselbeschikbaarheid in combinatie met het populatie-niveau; vervroegen of verlaten is op hen eigenlijk niet van toepassing.

Annelies Speksnijder

Bronnen:
Rob Lensink & Robert Kwak (2026). Hoe kalendervast zijn trekvogels tijdens de najaarstrek? Limosa 99(1), 15-19.
Bernice Goffin &n Caroline van Oostveen (2026). De kunst van goed timen. Sovon nieuws 39 (juni 2026), 20-21

Natuurcafé 2026 – Hoe staan we ervoor?

Van idee tot een hele nieuwe activiteit
Sinds 2024 heeft onze IVN-afdeling Vecht en Plassengebied samen met Streekmuseum Vredegoed het Natuurcafé opgezet. En wij zijn nu alweer in het **derde** seizoen.

Wat was de opzet ook alweer?
Het Natuurcafé bij het Streekmuseum Vredegoed in Tienhoven is elke 1e zondag van de maand van mei t/m oktober geopend. Met ingang van 2026 zijn de openingstijden 13:30 uur tot 16:30 uur. Het museum is al vanaf 12:30 uur open. Toegang is gratis, voor het museumbezoek geldt de normale entreeprijs. IVN-gidsen verzorgen natuuronderwerpen soms aangevuld met kleine excursies. Wens is dat al onze gidsen een keertje meehelpen, maar gewoon komen kijken is ook leuk natuurlijk. Er is altijd een IVN-informatiekraam en een museumkraam. Bert van der Tol, eigenaar van de boerderij verzorgt elke keer een korte excursie naar zijn nieuwe natuurgebied.

Wat willen we ermee bereiken?
We willen vanuit zowel IVN als het Streekmuseum bezoekers laagdrempelig laten kennismaken met de natuur, het museum en de boerderij. Onze doelgroepen zijn: wandelaars (het Zoddenpad start bij Vredegoed), fietsers, buurtbewoners, bezoekers van het museum en iedereen die toevallig in de buurt is (dagjesmensen en toeristen bijvoorbeeld). Verder kan het Natuurcafé ook een gezellig ontmoetingspunt zijn voor alle IVN-leden, de IVN-gidsen en de vrijwilligers en vrienden van het Streekmuseum.

Wintercafé
Aan het eind van het Natuurcafé seizoen 2025 kwam het idee om een wintervariant (Wintercafé) te gaan doen in de vorm van een maandelijkse lezing (ook op de 1e zondag van de maand) met een IVN-onderwerp óf een museum onderwerp. Het museum is namelijk normaal gesloten en nu is er dan toch wat te beleven en is er ook meer bekendheid voor het museum en voor IVN. Voor het Wintercafé konden we gebruikmaken van de sfeervolle museumzaal met groot scherm. Het was dan wel nodig

aanmeldingen bij te houden, want in de zaal kunnen maximaal 30 personen. De lezingen waren gratis. Er waren voldoende onderwerpen en sprekers op het oog om het winterseizoen te vullen. De start was op 16 november (deze keer niet op zondag) met een filmvertoning van **Food filmfestival – Six Inches of Soil.** Een leuke kennismaking met het jaarlijkse filmfestival en een heel boeiende film. We hadden meteen een volle zaal.

Andere onderwerpen die aan bod gekomen zijn:
14 december, Hollandse Waterlinie – Forten, geschiedenis, cultuur, natuur, of nog meer?
11 januari, vervallen wegens weersomstandigheden (sneeuwval), verplaatst naar 8 maart
15 februari, Hollandse Waterlinies in Stichtse Vecht, Fort Maarsseveen
8 maart, Stinzenplanten – Commelinhof
12 april, Veengebied Tienhoven – Historie en actuele ontwikkelingen
Alle lezingen werden goed bezocht (20 a 30 deelnemers) en er ontstond een groep vaste deelnemers. Kortom: heel goed geslaagd voor een eerste keer, mede dankzij bitterballen en glühwein die na afloop besteld konden worden

Nieuw: lezingen het hele jaar door
Door het succes van de Wintercafé lezingen hebben we besloten om deze ook in het Natuurcafé van mei t/m oktober te introduceren. Je trekt daarmee extra (aangemelde) bezoekers, ook voor het Natuurcafé, en we bouwen zo een lijst van eerdere deelnemers op om opnieuw uit te nodigen.

Nieuw: Ieder Natuurcafé een eigen thema
Een ander idee was om te kijken of we wat meer met thema's kunnen werken. Bij een thema kunnen we dan steeds een passende lezing, presentatie of workshop zoeken, voor zover mogelijk. En het programma er omheen passend invullen. De uitstraling voor de PR wordt dan ineens veel concreter.
Zo 3 mei: Op en rond het erf, lezing: Het Veenmuseum in Vinkeveen,
Zo 7 juni: Water, lezing: Onderwaterwereld van de Vechtplassen
Zo 5 juli: Zon, weer en klimaat: Presentatie en praktijk verrekijkers, telescopen en warmtebeeldkijkers
Zo 2 augustus: Jeugd: kinderactiviteiten en demonstratie Maaien met de zeis
Zo 6 september: Geschiedenis, lezing: de Stichtse Venen én de Utrechtse Heuvelrug
Zo 4 oktober: Landschap, lezing nog te bepalen
De aanmeldingen voor de zomerlezingen zijn iets lager dan in de winter, maar door de aanloop was de zaal meestal toch weer aardig gevuld.

Wat valt ons op?
Na een paar jaar Natuurcafé en één seizoen Wintercafé hebben we een beter beeld hoe het loopt en wat we kunnen verwachten. De locatie blijft een afgelegen plek daar kunnen we niet zoveel aan doen, behalve letterlijk ook aan de weg timmeren. Je moet mensen een goede reden geven om (toch even) langs te komen. Verder waren de bezoekers voor een groot deel passanten die toevallig in de buurt waren, waaronder toeristen die in de buurt vakantie hadden. Er kwamen ook veel mensen die het Streekmuseum wel kenden maar nog nooit langs geweest waren.
Duidelijk was ook dat het weer een belangrijke factor is. Daarom hebben we ervoor gezorgd dat we ook ruimte in de schapenschuur hebben om kraampjes neer te zetten en in onze PR melden dat we een 'regenprogramma' hebben. Vogels kijken, rivierkreeften en de excursie van Bert zijn altijd populair.
Qua organisatie en gidsen blijft het Natuurcafé evenement aantrekkelijk om te organiseren. Altijd leuk om elkaar weer even te zien en ook bij elkaars onderwerp te gaan kijken.
De editie van afgelopen 2 augustus was één van de leukste, met ook veel kinderen. Eigenlijk voortdurend aanloop de hele middag.

Charme en kleinschaligheid zijn belangrijk
Bezoekers vinden het een erg leuke en charmante plek (die ze hebben ontdekt) en waarderen vooral ook de kleinschaligheid. Geen parkeerproblemen (P1 etc.), geen massale aanloop maar juist lekker relaxed en veel tijd en ruimte voor een praatje bij één van de kraampjes of in het museum. Plus kennismaking met een boerderij met schapen. Je kunt vrij rondlopen (met je kinderen) en je kunt bekijken wat je leuk vindt. En een bezoekje kan afgesloten worden met koffie met appeltaart (en slagroom) of een lekker ijsje.
Voor de gidsen betekent de kleinschaligheid meer aandacht voor de bezoekers en vooral ook voor de kinderen. Tijd om verwondering over de natuur uit te dragen.

Wie deden er allemaal mee?
Vrijwel al onze gidsen en werkgroepen hebben één of meerdere keren meegedaan
Natuurmonumenten met een enthousiast team en leuk kraampje over de eendenkooi Breukelerveen
Gastontvangers en rondleiders van het museum, die zorgen voor de logistiek, het museumkraampje en de rondleidingen in het museum
De sprekers van alle lezingen
Niet te vergeten het organisatieteam natuurlijk
En tenslotte Bert, Simone en niet te vergeten de schapen van de boerderij Vredegoed, die toch elke weer klaarstaan voor de aanloop van bezoekers
Zo is een experiment uiteindelijk best een groot gebeuren geworden, met een mooi en voldoening gevend resultaat.

Volgend seizoen, jazeker?
Na afloop van het seizoen 2026 doen we weer een evaluatie en komen er vast weer nieuwe ideeën tevoorschijn. Het belangrijkste is dat we blijven uitdragen dat het Natuurcafé een mooi evenement is om ongedwongen kennis te maken met de natuur, het museum en de boerderij. En dat op een hele leuke plek.
We gaan ervoor!
Voor verdere informatie kijk op de website:
https://www.ivn.nl/afdeling/vecht-en-plassengebied/natuuractiviteiten/natuurcafe/

Namens het Natuurcafé en Wintercafé team
Kees Goossen

Vecht en plassen *actief*

Natuur in huis

Ook in de zomermaanden hebben we weer mooie natuurmomenten kunnen creëren voor bewoners. Een excursie is helaas niet gelukt, o.a. door de hitte, en ook omdat het lastig in te passen en te regelen bleek. Maar, de natuur naar binnen halen lukt wel! De zomer geeft veel mogelijkheden. Bloemen en zaden bijvoorbeeld. Het zelf bekijken, voelen en uitproberen van de verschillende manieren waarop zaden zich verspreiden werd goed ontvangen. De helikoptertjes van de esdoorn dwarrelden door de lucht, de grote klis plakte goed aan de kleding, de springbalsemien deed haar naam eer aan en de takjes van de stekelige braam werden rond-gedeeld (in een bakje hoor!). Voor de veiligheid hebben we afgesproken geen dingen te proeven, dus bramen opeten wordt dan lastig. Daarnaast waren schelpen, bijen en hommels, de specht en de vlinderstruik met vlinders onderwerp tijdens de bijeekomsten. Mooi compliment van een van de locaties: "Wat was het weer een feestje afgelopen vrijdag! Bewoners en begeleiders blij!" Op naar de herfst, met uiteraard paddenstoelen op het programma.
Barbara

De Commelinhof

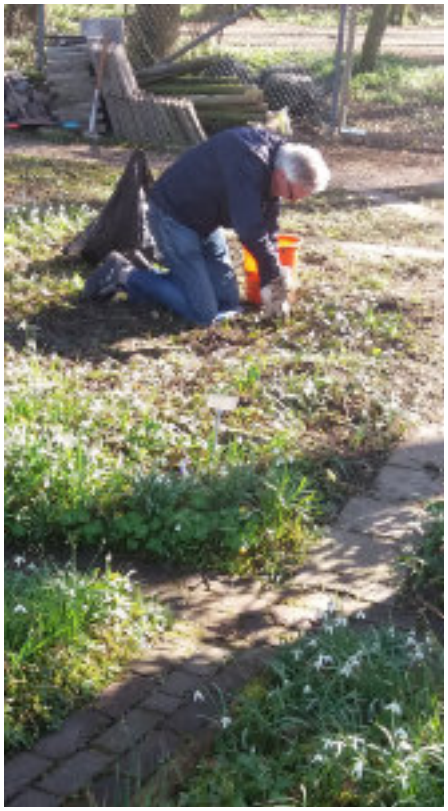
De openstelling van de Commelinhof liep tot half mei. Vele mensen hebben in deze periode de tuin bezocht. Ook uit Maarssen zelf kwamen veel mensen die aangaven dat ze deze tuin nog niet kenden. Dankzij het programma 'Binnenste Buiten' heeft de tuin ook landelijke bekendheid gekregen.

Elke zondag waren mensen van het IVN aanwezig om de werkgroep Commelinhof te ondersteunen met de openstelling. We zijn heel blij met hun hulp. Daarom werd besloten om de zondagsopenstelling met de vrijwilligers af te sluiten met een hapje en borrel in de tuin. Daarna kon het zomerseizoen beginnen.

In de zomerperiode heeft de gemeente het huisje aan de buitenkant laten verven. Op de hele warme dagen is de schilder bezig geweest. De kozijnen en de deur zijn geschilderd in de oorspronkelijke kleuren. Het ziet er fantastisch uit.

Nu begint de herfst. De tuin heeft de warme zomer redelijk doorstaan. De mispelboom heeft heel mooi gebloeid en draagt nu vruchten. Op dit moment bloeien in de tuin de droogbloeier en de herfsstijlloos, een opvallend paars gezicht in de tuin. En herfst betekent voor de tuin ook: het planten van bollen. Daarvoor worden een aantal perken vrijgemaakt van overtollige planten en met name gras! We bestellen voornamelijk bollen die in de stinzentuin thuishoren. En dan maar afwachten wat er opkomt. We hoeven ons de komende tijd niet te vervelen.

Minke

De werkgroepen in het Vecht en Plassengebied

Paddenstoelenwerkgroep
Contactpersoon:
Hanni Meulemans
Email:paddenstoelen@ivnvechtplassen.nl
In het najaar iedere vrijdagochtend op paddenstoelenjacht
Jeugdwerkgroep en scharrelkids
Contactpersoon: Marijke Zoetelief
Email:jeugd@ivnvechtplassen.nl
Werkgroep Commelinhof
Contactpersoon: Minke Schröder-Baron
Email:commelinhof@ivnvechtplassen.nl
Gehele jaar iedere vrijdagochtend open voor onderhoud.
Voor het publiek op zondagmiddag van half februari tot half mei open.
Adres: Park Vechtenstein, Maarssen
Waterwerkgroep
Contactpersoon: Marijke Zoetelief
Email: water@ivnvechtplassen.nl
Vleermuizenwerkgroep
Contactpersoon: Hettie Luijten
Email:vleermuizen@ivnvechtplassen.nl
Wandelingenwerkgroep
Contactpersoon: Willemien Valewink
Email:wandelgroep@ivnvechtplassen.nl
Werkgroep excursies
Contactpersoon:Secretariaat
Email:excursies@ivnvechtplassen.nl
Aanvraag excursies: Secretariaat
Email:secretariaat@ivnvechtplassen.nl
Vogelwerkgroep
Contactpersonen:Annemieke Bron/ Lolke Stelwagen
Email:vogels@ivnvechtplassen.nl
Werkgroep Stadsnatuur
Contactpersoon: Titia Kan-Boot
Email:stadsnatuur@ivnutrecht.nl
Werkgroep Geopark
Contactpersoon: Jan van Schooten
Email:geopark@ivnvechtplassen.nl
Werkgroep de natuur in huis koffer
Contactpersoon: Barbara Panhuijzen
Email:natuurkoffer@ivnvechtplassen.nl
Insecten werkgroep
Contectpersoon: Sylvia Verschueren
Email: insecten@ivnvechtplassen.nl

Het bestuur

Voorzitter: Hans van Loenhoud
Email:voorzitter@ivnvechtplassen.nl
Secretaris: Vacature
Email:secretariaat@ivnvechtplassen.nl
Penningmeester: Terenia de Reus
Email:penningmeester@ivnvechtplassen.nl
Bankrekening: Triodosbank
NL28 TRIO 0788 8854 99 t.n.v.
IVN afd. Vecht en Plassengebied
Bestuursleden: Kees Goossen, Anneke Nusselder

Contactpersonen vanuit het bestuur naar de werkgroepen
Hans: stadsnatuur, regio, Leidsche Rijn
Vacature: NGO, vogel en vleermuis, activiteiten, wandelwerkgroep
Terenia: paddenstoelen, Commelinhof
Anneke: jeugd en water, vertrouwenspersoon, communicatie, activieteiten
Kees: natuurcursus, regio, communicatie, activiteiten

Vertrouwenspersoon

Tineke Schermerhorn
Haar emailadres is
vertrouwenspersoon@ivnvechtplassen.nl

Nog wat werkgroepen

Werkgroep communicatie
Contactpersonen
De Bres: Jan van Schooten
Email: debres@ivnvechtplassen.nl
PR en communicatie: Anne-Marie Beekman, Truus Lefeber, Kees Goossen, Gwenda de Haan
Email:
communicatie@ivnvechtplassen.nl
Website: Anne-Marie Beekman, Kees Goossen
Email:webmaster@ivnvechtplassen.nl
Social media: Gwenda de Haan
Email: social@ivnvechtplassen.nl

Excursie rugzak en vlag

De volgende personen hebben een excursie rugzak en vlag.
Hanni Meulemans, Titia Kan-Boot, Hettie Luijten, Marijke Zoetelief, Jan van Schooten en Ineke van Werven.

Cursuswerkgroepen

Werkgroep natuurcursus
Contactpersoon: Kees Goossen
Email:natuurcursus@ivnvechtplassen.nl
Werkgroep Stadsnatuur
Contactpersoon: Joke van der Ham
Email:stadsnatuur@ivnutrecht.nl
Werkgroep Natuurgidsenopleiding
Contactpersoon: Joop Bouwman
Email:natuurgidsenopleiding@ivnvechtplassen.nl
Werkgroep moestuinieren
Contactpersoon: Richard Tukker
Email:moestuinieren@ivnvechtplassen.nl

Van de ledenadministratie

Beste mede IVN-ers,
Sinds de vorig uitgave van de Bres hebben we zeven nieuwe leden mogen verwelkomen.

Graag heet ik hartelijk welkom bij onze afdeling:
Roos Olmanst
Petra Stoutjesdijk
Marijke Koornwinder Wieling
Willem Muis
Maartje Neerhoff
Anja Steenkiste
Conny Ras-Oskamp

Van een lid hebben we afscheid genoemen sinds afgelopen periode.

Daarmee komt de teller op 330 leden. Dat is weer een stijging van 25 leden t.o.v. vorig jaar om deze tijd. We blijven in de lift zitten. Een mooie ontwikkeling.

Ik hoop dat de nieuwe leden veel plezier gaan beleven aan hun lidmaatschap.

Eugenie Weenink

Online media afdeling:

www.ivn.nl/vecht-en-plassengebied
www.facebook.com/ivnvechtplassen

https://www.facebook.com/groups/292630307552505

Stadsnatuur Utrecht:
www.ivn.nl/ivnstadutrecht
www.facebook.com/groups/ivnstadutrecht
www.instagram.com/ivnstadutrecht
www.twitter.com/ivnstadutrecht

Uit onze plantencollectie in de Commelinhof de herfstbloeiers.

Droogbloeier *Colchicum byzantinum*
Bloeitijd september met 5 tot 20 bloemen per knol.
Van oorsprong afkomstig uit Turkije.

Herfsttijloos *Colchicum autumnale*
Zeldzaam en alleen in Zuid Limburg inheems.
Colchicum = Colchis streek ten oosten van de Zwarte Zee.

ivn natuur educatie
Vecht en Plassengebied

Aan de heer/mevrouw:

www.editoo.nl